

A 200 ÉVES ANONYMUS-KÉRDÉS.

Az 1946. évben egy érdekes évfordulóhoz jutottunk, mely a világtörténelem nagy eseményei között talán eltörpül, — mégis, a magyar történetírás művelői, sőt a külföld szaktudósai előtt is kétségtelenül jelentőséggel bír: 200 éves lett az u. n. Anonymus-kérdés, helyesebben 200. évét értük meg annak, hogy „Anonymus“-t, ezt a rejtélyes, különös krónikást, a magyar — és a külföldi — történettudomány megismerte.

A megismertetés, ill. az első kiadás: az osztrák JOHANN GEORG SCHWANDTNER érdeme, aki 1746-ban Bécsben, egy — a magyar történetírás forrásait bemutató gyűjtemény első kötetében, annak első darabjaként, adta ki ezt az új és újszerű forrást, amelyhez a kor egyik legtekintélyesebb történettudósa, BÉL MÁTYÁS írt előszót. E kiadás által lett a történettudomány előtt általánosan ismertté a magyar honfoglalás eme nagyjelentőségű historikusa s BÉL MÁTYÁS eme előszavával veszi kezdetét az Anonymus-vita.

Mielőtt magát az Anonymus-kérdést bemutatnánk, talán nem lesz érdektelen arra a kérdésre felelni, hogy lehet az, hogy csak ilyen későn, a XVIII. század derekán lett ismeretessé ez a páratlan kincse a magyar történetírásnak s hol és milyen körülmények között fedezték fel?

Mindenekelőtt azt kell megemlítenünk, hogy a ránk maradt egyetlen példány nem eredeti, hanem csak másolat, e másolat azonban, — mely, úgy látszik, a XIII. század második feléből való s a benne található másolási hibák természetéből következően, minden valószínűség szerint külföldi ember munkája — nem lehetetlen, hogy magáról az eredetiről illetve annak valamelyik külföldre került „par“-járól készült. E másolati példány először a XVII. század folyamán tűnik fel a bécsi udvari könyvtárban, ahová, nem tudni, honnan és mikor kerülhetett. Azon tény alapján azonban, hogy a kódexen található legrégebbi könyvtári jelzet és címirat, valamint a munka lapjainak és fejezeteinek számozása S. TENGNAGEL-nek, a bécsi udvari könyvtár 1601 és 1636 között működő tisztviselőjének, ill. 1608-tól kezdve igazgatójának kezeírását mutatja: kétségtelen-

nek tartható, hogy e mű 1636 előtt már a bécsi udv. könyvtárban volt. Ugyanott 1652-ben katalogizálták s ettől kezdve mint a Hofbibliothek ill. Nationalbibliothek tulajdona szerepelt napjainkig, amikor is 1933-ban több más magyar vonatkozású kódexszel együtt hazai földre került s most a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában őriztetik, mint annak „Cod. lat. medii aevi 403“ jelzetű darabja.¹

Bár a fentiekből az látszik, hogy a kódex a bécsi udvari könyvtárban „könyvtári szempontból“ már a XVII. század elején nyilván volt tartva, mégis kétségtelen, hogy azt a történettudósok 1746-ig, SCHWANDTNER ill. BÉL kiadásáig *nem* ismerték. S mivel ekkor még KÉZAIT sem ismerték (őt csak 1781-ben adta ki HORÁNYI) s a magyar „ős-gestá“-ról, amelyet — mint ismeretes — csak a legutóbbi évtizedek történetíróinak szorgalma és képzelőereje rekonstruált, — a XVIII. század történetírói még szintén nem tudhattak: az ő szemükben általában BONFINI volt a legrégibb krónikás, amely a magyar rég-múlttal foglalkozott.

Ezek a körülmények magyarázzák azt a páratlan lelkesedést, amelyet az újonnan felfedezett munka kiváltott, amely egyenesen ÁRPÁDRÓL és a magyar honfoglalásról tartalmazott addig nem ismert adatokat. Ez a páratlan lelkesedés és érdeklődés eredményezte, hogy a következő, 1747. évben másodszor is ki kellett adni e művet s ettől kezdve BÉLA király „névtelen jegyzőjének“ a históriája — ahogy már az első kiadások „nevezik“ a szerzőt — az első negyedszázad alatt: 1746-tól 1772-ig összesen 7 kiadást ért el, vagyis ugyanannyit, mint a későbbi időkben együttvéve.²

¹ V. ö. JAKUBOVICH E.: Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe? MKSzle, 1927. 84—99. l.

² *A munka kiadásai:* 1. J. G. SCHWANDTNERUS: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*. Tom. I. Vindobonae, 1746. pag. 1—38. — 2. Anonymi Belae regis notarii, *historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae*. Cassoviae, 1747. — 3. Belae regis notarii, *historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae*. Claudiopoli, 1747. (Címlapkiadás, melynek tulajdonképeni szövege az utóbbi kassai nyomtatvánnyal azonos.) — 4. J. G. SCHWANDTNERUS: *Scriptores rerum Hungaricarum, etc.* (Editio altera.) Pars I. Tyrnaviae, 1765. pag. 1—60. — 5. *Calendarium Tyrnaviense, ad annum Jesu Christi 1765. és: ad annum Jesu Christi 1766* (Az előbbiben az E—H 4. levél 32 lapján: a prológu és az I—XLV. fej., az utóbbiban az E—F. levél 10 lapján a XLVI—LVII. fej.) — 6. J. G. SCHWANDTNERUS: *Scriptores rerum Hungaricarum etc.* (Editio tertia.) Pars I. Vindobonae, 1766. pag. 1—46. — 7. *Belae regis notarii, historia etc.* Cassoviae, 1772.) (Az 1747. évi kiadás után.) — 8. S. L. ENDLICHER: *Anonymi Belae regis notarii De Gestis Hungarorum liber*. Viennae, 1827. — 9. S. L. ENDLICHER: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpa-*

A közönség — szaktudósok és „nagyközönség“ egyaránt — amely lelkesedéssel olvasta az eredeti szöveget, éppoly érdeklődéssel kísérte azokat a tudományos véleményeket és vitákat, amelyek e krónikával, helyesebben: gesta-val kapcsolatban, BÉL említett előszava óta megindultak és attól kezdve szinte napjainkig állandóan tartanak.

Mi körül folyt tehát a hosszadalmas vita? s mi szolgáltatott egyáltalában okot a vitára?

A közvetlen okot az az érdekes körülmény szolgáltatta, hogy e nagyjelentőségű és újszerű történetírónk munkájában — melynek címe egyszerűen ez volt: *Gesta Hungarorum*, nem pedig azok a cifra címek, ahogy a legtöbb kiadás megjelölte, — semmi biztos támpontot nem adott arra vonatkozólag, mikor élt vagy ki volt, csak — „titokzatos“ módon — annyit árult el magáról, hogy „magister“ volt és „egykor“ a „boldog emlékű, legdicőségesebb“ BÉLA királynak a nótáriusa.

Ebből adódott a vita 2 kardinális pontja: 1. a *kor*, melyben e munka keletkezhetett; 2. a *személy* aki azt írta; mindehhez járult újabban, mint harmadik sarkalatos kérdés: 3. a *munka forrásértéke*. A következőkben a kétszázéves vita történetét e sarkpontok köré csoportosítva igyekszünk bemutatni.

*

A *kort* illetőleg az első kutatók számára támpontul mindössze annyi szolgált, hogy a *Gesta* írója magát *quondam bone memorie gloriossissimi Bele regis Hungarie notarius*-nak mondta. Arra vonatkozólag azonban, hogy a megjelölt „*gloriissimus Bela rex*“ alatt a négy BÉLA király közül melyiket kell érteni, szinte napjainkig a legellentétebb vélemények váltakoztak.

A két szélsőséget az I. BÉLA és IV. BÉLA kora jelentette. Bár már a munka első bemutatója: BÉL MÁTYÁS megjegyezte,³ hogy az I. BÉLA

diana. Sangalli, 1849. pag. 1—54. — 10. M. FLORIANUS: *Historiae Hungaricae fontes domestici*. Pars I.: *Scriptores*. Vol. II.: *Chronica Hungarorum*. Quinque-ecclesiis, 1883. pag. 1—51. — 11. FEJÉRPATAKY L.: *Béla Király Névtelen Jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól*. (Facsimile, latin és magyar szöveg.) Budapest, 1892. — 12. PAULER Gy.—SZILÁGYI S.: *A magyar honfoglalás kút-fői*. Budapest, 1900. — 13. L. JUHÁSZ: *P. magister, quondam Belae regis Hungariae notarius: Gesta Hungarorum*. Budapest, 1932. — 14. E. SZENTPÉTERY: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Vol. 1. Budapestini, 1937. pag. 33—117.

³ SCHWANDNER 1746. évi kiadásának bevezetésében.

korában alig keletkezhetett, az idők folyamán ez a feltevés mégis egyre visszatért s egészen a jelen század elejéig voltak képviselői. Kutatásai elején egy ideig — igaz, hogy csak vagylagosan: I. vagy legfeljebb II. BÉLA mellett nyilatkozott a nagy tudású KATONA ISTVÁN,⁴ míg kizárólag I. BÉLA hívei voltak: a mult század legelején BÁRDOSSY JÁNOS,⁵ KERESZTURI JÓZSEF⁶ s a század közepén ill. második felében: TOLDY FERENC és SZABÓ KÁROLY.⁷ Az ő nyomukon haladt, mint e nézet utolsó képviselője: KUBINYI FERENC.⁸ IV. BÉLA hívei még tovább tartották magukat. Első védelmezői (még a XVIII. században) DEZSERICZKY JÓZSEF⁹ s egyideig KOLLÁR ÁDÁM¹⁰ és PRAY GYÖRGY¹¹ voltak, őket követte a mult század első felében BARTAL GYÖRGY¹² s a század végén ill. fordulóján: MARCZALI HENRIK¹³ és a német KAINDL.¹⁴ E két szélsőséggel szemben a kutatók többi része rájött arra, hogy a munka keletkezési ideje a XII. századnál előbbre, de annál későbbre sem tehető; arra nézve azonban, hogy azon belül II. vagy III. BÉLA korába helyezendő-é, a vélemények megoszlottak. CORNIDES, az első nagy Anonymus-tanulmány írója,¹⁵ aki először kísérelte meg, hogy az I. és IV. BÉLA híveit leszerelje: még nem tudott határozottan választani II. vagy III. BÉLA között, hasonló vagylagos álláspontot foglalt el a nagy népszerű-

⁴ *Historia critica*... Pestini, 1778. főkép p. 7—28. stb.

⁵ *Supplementum analectorum Terrae Scepusiensis... Leutschoviae, 1802. pag. 458—460.*

⁶ *Dissertationes historico-criticae, occasione tentaminum publicorum vulgatae*... Pestini, 1814.

⁷ *A magyar költészet története.* Pest, 1853. s később több helyen. — SZABÓ K.: *Új Magyar Múzeum 1851—52.* s később több helyen.

⁸ *Béla király Névtelen Jegyzőjének kora és hitelessége.* I—II. 1904.

⁹ *De initiis ac majoribus Hungarorum commentaria.* Tomus I—V. Budae et Pestini, 1748—1760. Tomus I. 116. IV. 104. 139.

¹⁰ *Lambecius, Petrus: Commentariorum de augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi liber I—VIII. Editio altera. Opera et studio ADAMI FRANCISCI KOLLARI 1766—82.* I. p. 678. 686—88.

¹¹ *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum... Vindobonae, 1761—66. Ad lect. p. 2. Pars III. lib. I. p. 309—356. lib. II. p. 366—68. és: Dissertationes historico-criticae in annales veteres... Vindobonae, 1774. p. 70—81.*

¹² *Commentariorum ad historiam status jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. Posonii, 1847. Tom. I. p. 4—23. Később több külön cikkében.*

¹³ *Anonymus Belae regis Notarius. Száz. 1879. 170—176. l. — A magyar történet kútfői az Árpádok korában.* Budapest, 1880. 65—77. l. stb.

¹⁴ *R. Fr. KAINDL: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen.* IX. Wien, 1900. 30—31. l.

¹⁵ *Vindiciae Anonymi Belae regis Hungariae. Editae, auctae a Christiano ENGEL.* Budae, 1802.

ségnek örvendő BUDAI EZSAIÁS.¹⁶ A többiek azonban, főképpen KATONA hatására, aki — egy inkább külső, mint belső ok folytán — addigi véleményével szakítva III. BÉLA pártjára állt:¹⁷ lassanként áttértek a III. BÉLA táborába. Így ott találjuk a XVIII. század végén ill. a XIX. század elején KOLLÁRON¹⁸ és PRAYN¹⁹ kívül, akik előzőleg IV. BÉLA hívei voltak: SZEREDAI ANTALT,²⁰ SCHWARTNER MÁRTONT,²¹ SÁNDOR ISTVÁNT,²² stb., a jelen század fordulóján pedig — már a szigorúan vett, kritikai történetírás korában: MÁTYÁS FLÓRIÁNT,²³ FEJÉRPATAKY LÁSZLÓT,²⁴ PAULER GYULÁT,²⁵ SEBESTYÉN GYULÁT,²⁶ valamint legújabban ERDÉLYI LÁSZLÓT²⁷ és HÓMAN BALINTOT,²⁸ II. BÉLA korának a legutóbbi években két újabb védője akadt JAKUBOVICH EMILBEN és a német HEILIG KONRÁDBAN.²⁹

A hosszas küzdelem oka főképpen a forráskritika kezdetleges voltában, eszközeinek durvaságában rejlett s mikor e forráskritika megerősödött, eszközei kicsiszolódtak — ami éppen nagyrészt az Anonymus-problémának volt köszönhető, — a kérdés is mindinkább elveszítette megközelíthetetlen jellegét.

L. BÉLA korának hívői elsősorban azzal érveltek,³⁰ hogy a szerző urát csak sorszám nélkül: BÉLA királynak nevezi,³¹ ami, szerintük, alig történt volna meg, ha néhai ura nem az első a négy BÉLA nevű magyar király közül. Felemlítették továbbá, hogy a munkában

¹⁶ Magyarország históriája a mohátsi veszedelemig. Debrecen, 1805. §. 31. (Később több kiadás.)

¹⁷ Amicum responsum... ad hypercriticon Georgii Szklenár... Budae, 1788.

¹⁸ Historiae jurisque publici regni Hungariae amoenitates Vol. I—II. Vindobonae, 1783.

¹⁹ Historia regum Hungariae. Budae, 1801. Pars I. p. XXIX—XXXI.

²⁰ Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transilvaniae. A. Carolinae, 1790. 7—8 sztan l.

²¹ Statistik des Königreich Ungarn. Pest, 1798. 2. 91. 288. l.

²² A Sokféle VII. VIII. és XI. darabjaiban. 1801. 1808.

²³ Anonymus időkor. I—VI. (Akad. Ért. 1866—71.) Fontes domestici II. 18. 258—302.

²⁴ Irodalmunk az Árpádok korában. Budapest, 1878. 67—71.

²⁵ Anonymus külföldi vonatkozásai. (Századok, 1883.) — A magyar nemzet története. I. 359—61. l. 516—17. l.

²⁶ Ki volt Anonymus? Budapest, 1898. II. 1—58. (Az első rész tartalmazza a kérdés történetét.)

²⁷ Anonymus korának társadalmi viszonyai. Történeti Szemle, 1914.

²⁸ A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Budapest, 1925. 44. l.

²⁹ Lásd alább.

³⁰ Ez érvek összefoglalva: SEBESTYÉN i. m. II. 10—13.

³¹ Lásd Script. r. H. I. 32. 2.

csupán I. BÉLA előtt élt uralkodókra: SZENT ISTVÁNra, PÉTERre, ABA SÁMUELre és ANDRÁSra történik hivatkozás,³² akik közül SÁMUEL király Aba nevét — a későbbi krónikákkal szemben — egyedül ő ismeri. Érv gyanánt szerepelt még egy bizonyos TURDA püspök, akiről a munka mint a honfoglaláskori VELEKTŐL származóról tesz említést,³³ akinek nevét azonban a későbbi BÉLA királyok alatt kiadott számos oklevélben nem lehetett feltalálni. Ezzel szemben a másik szélső időhatárnak, IV. BÉLA korának hívei³⁴ főképpen a Gestának a murai karantánokról szóló ama megjegyzését idézték, mely szerint azok birtokait a honfoglalók utódai „mindmáig hatalomban és békében bírják“;³⁵ (ezt a stájer hercegségre vonatkoztatták, amelyet IV. BÉLA halála után V. ISTVÁN veszített el). MARCZALI azután több érdekes analógiával állt elő, melyek szerinte szintén IV. BÉLA korára utalnak: így a kunok nagy szerepe a honfoglaláskor, a Gestának az az adata, hogy SZULTA fiának, TAKSONYnak kun nőt szerez (éppúgy, mint IV. BÉLA V. ISTVÁNNak), továbbá, hogy a honfoglaló magyarok útiránya hasonló ahhoz az úthoz, melyen a tatárok jöttek be stb.

Ez érvekkel szemben azonban már MÁTYÁS FLÓRIÁN olyanokat állított,³⁶ melyekből — még ha egyéb forrástörténeti bizonyítékaink nem is lennének — kétségtelennek kellene vennünk, hogy a munka sem I., sem IV. BÉLA idejében nem keletkezhetett. Így I. BÉLA korát kizárja a Gesta által említett Peturgoz erdő, mely — több forrás szerint — attól a PÉTER horvát királytól nyerte nevét, akit ott KÁLMÁN királyunk serege ölt meg.³⁷ De ellene szól az a naív anachronizmus is, hogy a Gesta a honfoglalók egyik szövetséges csoportját kunoknak (*Cumani*) mondja,³⁸ holott a kunok I. BÉLA alatt, sőt egész SALAMON uralkodása idejéig nem voltak ismeretesek Magyarországon, ettől kezdve is csak mint ellenség (1066, 1085, 1099; forrásainkban állandóan *Cuni* néven), míg nem II. ISTVÁN alatt egy menekülő csapatuk először talált befogadást (1123 körül). Ellene szól amaz (egyébként KÉZAINÁL és a *Bécsi Képes Krónikában* is megtalálható) téves állítás is, hogy I. ENDRE

³² Lásd Script. r. H. I. 50, 2, stb. Továbbá 56, 5; 102, 19; 73, 13—14, 55, 19—56, 6.

³³ Lásd Script. r. H. I. 60, 1.

³⁴ V. Ö. SEBESTYÉN, i. m. II. 22—30.

³⁵ Script. r. H. I. 100. 7—11.

³⁶ Fontes domestici II. 261 stb. 1.

³⁷ Script. I. 87, 18—19.

³⁸ 42, 19; 44, 1; 44, 8 stb.

(s így természetesen öccse I. BÉLA is) SZÁR LÁSZLÓ fia lett volna,³⁹ hiszen az egykorú *Altaichi évkönyvek*, valamint a *Gellért legenda* s a *Zágrábi Krónika* hitelesebbnek tekinthető adatai szerint ANDRÁS, BÉLA és LEVENTE VAZULTÓL származtak. IV. BÉLA ellen pedig — nem tekintve azt a naív érvet, mely kezdetben felmerült, hogy a XIII. században már nem notáriusok, hanem kancellárok szerepelnek(!)⁴⁰ — ugyancsak MÁTYÁS FLÓRIÁN főképp azzal bizonyított,⁴¹ hogy a *Gesta Budavárról* (Buduar)⁴² és Csanádról (castrum Sunad)⁴³ még mint meglevőkről beszél, holott az előbbi 1223-ban leégett (helyén van a mai Óbuda), míg az utóbbit nem sokkal később a tatárok pusztították el.

Az utóbbi bizonyítékok, melyeket a Gestának I. illetve IV. BÉLA korára tétele ellen felhoztak, egyszersmind bizonyítékok voltak a közbeeső két Béla király mellett is. A tekintetben azonban, hogy II. és III. BÉLA között dönteni lehessen, az időköz túlságosan kicsiny volt, alig 50 esztendő, s a forráskritika eszközei túlságosan durvák, hogysem velük valamit lehetett volna kezdeni. III. BÉLA kora mellett komoly bizonyítékokat először csak MÁTYÁS FLÓRIÁN állított össze,⁴⁴ (akinek mint láttuk, a két szélső korhatárt kizáró érvek nagy részét is köszönhetjük), amikor felhívta a figyelmet több olyan szempontra, melyek már kollektív színezetűek voltak, tehát az *eseménytörténet* helyett a *fejlődéstörténet* menetébe beállíthatók. Ilyen például az, hogy a krónika által az ÁRPÁD és az orosz fejedelmek főembereire többször használt *iobagiones*, jobbágy megjelölés ilyen értelemben a XII. század első felében még nem ismeretes, valamint hogy a nemzetségekből való származást kifejező „*de genere*” megjelölés egyenesen III. BÉLA alatt kezdődik stb. MÁTYÁS FLÓRIÁN bizonyítékai, melyeket később SEBES-
TYÉN GYULA hasznosan egészített ki,⁴⁵ szolgáltak alapjául az őket követő történetíróknak, majdnem három évtizeden át.

III. BÉLA kora ellen csak 1925-ben jelentett be különvéleményt JAKUBOVICH EMIL, aki előbb a legrégebbi oklevél- és krónikaíróink

³⁹ ... *ad tempora Andree regis filii Calvi Ladizlay* ... Script. r. H. I. 55, 19.

⁴⁰ SEBES-
TYÉN, i. m. I. 23. l.

⁴¹ M. FLORIANUS: *Fontes domestici* II. 274—91. l.

⁴² Script. r. H. I. 35, 14.

⁴³ Script. r. H. I. 50, 7—8.

⁴⁴ *Fontes domestici* II. 291—300. l.

⁴⁵ I. m. II. 43—58. l.

személyéről írt dolgozatában,⁴⁶ majd még ugyanazon évben egy, az Anonymus-kérdést új szempontok alapján feltáró tanulmányában,⁴⁷ annak a feltevésnek adott kifejezést, hogy a kérdéses mű nem III., hanem II. BÉLA korában keletkezhetett. Dolgozatában felhívta a figyelmet azokra a fejlődésbeli sajátosságokra, melyek a Gesta magyar szavaiban, főképpen az *a* és *o* magánhangzók egy fokkal zártabb voltában (*o*, *u*, pl. *Havas* helyett *Houos*, *Szamos* helyett *Zomus*), valamint az *u*. n. végvocalisok (pl. *Tas* helyett *Tosu*, *Bors* helyett *Borsu*) gyakoriságában mutatkoznak, melyek szerinte sokkal korábbi nyelvéllapotot mutatnak, mint a XII. sz. végéről fennmaradt okleveleink. Bár az elmélet részletes, az adatok összességére kiterjedő bizonyításban nem részesült, több oldalról elfogadásra, sőt továbbfejlesztésre talált. Ilyennek tekinthetjük JUHÁSZ KÁLMÁNNAK 1929-ben megjelent értekezését,⁴⁸ amely elfogadva JAKUBOVICH kormeghatározó megállapításait, csupán a szerző személyére kísérelt meg egy újabb elméletet, s bizonyos fokig HEILIGNEK 1932-ben közzétett⁴⁹ német nyelvű tanulmányát, aki a kérdést eddig ismeretlen oldalról, a munka latin nyelvi sajátosságai alapján közelítve meg, úgy vélekedett, hogy a Gesta íratásának korát II. GÉZA uralkodása idejére kell helyezni. Ő a *quondam . . . notarius* szavakat egyszerűen úgy magyarázta, hogy az illető „már“(!) a boldogemlékű BÉLA (tehát szerinte II. BÉLA) alatt megkezdte kancelláriai működését s ezt tovább folytatta II. GÉZA alatt.

Bár a bennük feltárt szempontok kétségtelenül értékesek, úgy JAKUBOVICH, mint HEILIG tanulmányai az újabb vizsgálatok során téveseknek bizonyultak. HEILIG elméletének tarthatatlanságát mindjárt megjelenése után DOMANOVSKY SÁNDOR mutatta ki, aki ugyanakkor újabb értékes forrástörténeti bizonyítékokat hozott fel III. BÉLA kora mellett, többek között felhívta a figyelmet a Gesta azon kifejezésére, hogy Oroszországot Szuzdallal azonosítja (*Ruscia que vocatur Susudal*), amely fejedelemségnek a többiekkel

⁴⁶ Adalékok legrégebb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. (Magyar Nyelv, 20. k. 1924. 129—132. l. és 21. k., 1925. 25—38.

⁴⁷ P. mester. Adalékok az Anonymus-kérdéshez. Klebelsberg-emlékkönyv, 1925. 169—213. l.

⁴⁸ Bischof Paul von Tschanad, Notarius König Bélas. (Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. LII. évf. 208—214. l.) V. ö. ezzel szemben: JAKUBOVICH: Két új Anonymus-jelölt. (Magyar Nyelv, 28. k. 1932. 193—199. l.)

⁴⁹ Wer war der Anonyme Notar? (A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve II. k., 1932. 1—61. l.)

szemben való előretörése csak a XII. század utolsó negyedében következett be.⁵⁰ Ugyanazon évben — szintén HEILIG tanulmányával kapcsolatban — ERDÉLYI LÁSZLÓ is több figyelemreméltó szempontra mutatott rá,⁵¹ míg kevéssel később e sorok írója vette a kérdést részletes vizsgálat alá.⁵² Eredményei, melyek a *Gesta* egyes adatainak ill. elemeinek egyrészt az általános történet, másrészt az oklevél- és a nyelvtörténet egyéb forrásokból rekonstruálható jelenségeivel való egybevetésén épültek fel, a következőkben foglalhatók össze:

a) A *Gestából*, pontos analízis után, egy kiforrott társadalmi rendszer rétegvonalai tűnnek elő: A fejedelem (*dux*) és a vele majdnem egyvonalon álló „hét fejedelmi személy“ (*septem principales persone*) után, a *főemberek* rétege áll, akiket a *Gesta* 3 különböző néven, *primates*, *principes* és sajtáságos módon: *iobagiones* megjelöléssel emleget. Alattuk áll a nemesek (*nobiles*) még mindig előkelő rétege, míg utánuk a közsabad magyarok tömege (*milites*) következik. A közsabadok után, mint átmenet jön még egy réteg (*servientes*) míg az egészet a várnépek (*civiles*) és a parasztok (*rustici*) zárják be. Ha a fenti megjelöléseket összehasonlítjuk fennmaradt okleveleink és törvényeink „technikus terminus“-aival: arra az eredményre jutunk, hogy a felsorolt megjelölések kivétel nélkül történeti eredetre nyúlnak vissza, feltűnésük azonban csak hosszabb, a társadalmi szervezet differenciálódásával kapcsolatos (s csaknem évről évre ellenőrizhető) fejlődés eredménye. A XI. század folyamán és a XII. század első felében még nincs ilyen határozott rétegzés és terminológia. A *primates* és *principes* kifejezés mellett éppoly használatosak a következő megjelölések: *optimates*, *ministri*, *maiores*, *proceres*, *magnates*. A XII. sz. közepe illetőleg utolsó harmada táján azonban ezek a *Gesta* által nem ismert kifejezések csaknem egyszerre kivesznek a használatból (az *optimates* és *proceres* utolsó előfordulási éve egyformán: 1146, a *maiores*-é 1161, a *magnates*-é 1164) s közülük csupán kettő él tovább: a *primates* és a *principes*, mindkettő a *Gestának* is kedvelt műszava. A *Gesta* által használt harmadik megjelölés pedig a *iobagiones* — mint azt már MÁTYÁS FLÓRIÁN észrevette — a főúri osztály jelzésére először csak 1171-ben tűnik fel, s általánossá csak

⁵⁰ Anonymus és a II. Géza korabeli *Gesta*. (Századok, 1933. főképp 53—54. l.) A másik szempontrol, hogy t. i. a régi *Gesta* szerzőnk által használt átdolgozása is II. Géza utáni, később lesz szó.

⁵¹ Anonymus III. Béla jegyzője. Szeged, 1933.

⁵² Az Anonymus-kérdés revíziója. (Századok, 1937. 1—54. és 136—202. l.)

III. BÉLA és főképpen IMRE alatt lesz. A *nobiles* megjelölés a XII. század derekán, még a *principes* stb. megjelöléssel párhuzamos értelemben használatos, s csak a század végén megy át a legfelsőbb réteg után következő középső réteg jelölésére, amelynél ekkor kezd szokásba jönni a „*de genere*“ megjelölés is (először 1183-ban), melyet a *Gesta* olyan szívesen használ. A XIII. század elején a *nobilisek* a *miles*-ek, illetőleg a *serviens*-ek felé közelednek, míg nem a fejlődést 1222-ben az Aranybulla lezárja.⁵³

b) A másik szempont, mely idáig elkerülte a kutatók figyelmét: egy gazdaságtörténeti kérdés. *Gestánk* a honfoglalókkal kapcsolatban többször megemlékezik bizonyos adókról, ill. váltságdíjakról, melyeket — útjuk folyamán — a meghódolt vagy megfélemlített népek fizettek. A pénzüsszegeket mindig *márkában* fejezi ki. Így a kievi és szuzdali fejedelmek szerinte tízezer márka évi adót ajánlottak fel. Míg Lodoméria fejedelme többek között kétezer márka ezüstöt és száz márka aranyat fizetett, Halics fejedelme pedig háromezer márka ezüstöt és kétszáz márka aranyat „és igen nemes ruhákat“. Csakhogy a *márka* a XII. század közepe előtt nem volt ismeretes Magyarországon, sőt a kontinens többi államaiban is csak kevéssel azelőtt tűnik fel (az angol kereskedelem nyomán, mely azt Skandináviából ismerte meg). Hazánkban az oklevelek az arany és ezüst mérésére a XII. század első felében állandóan a libra-t (font, valószínűleg Karoling-font) emlegetik, utolsó említése II. BÉLA unokájának(!) III. ISTVÁNNAK oklevelében található: 1165-ben. A *márka*, melyet először 1146-ban említenek, éppen III. BÉLA idejében lesz általánossá.⁵⁴

c) A *Gesta*-író nótárius munkája szövegében több oklevél-formulát használt fel. Ezek közül legjellegzetesebb — amint azt MADZSAR IMRE már régebben észrevette — az az anathema-formula, amely a vérszerződés 4. pontjába van beolvasztva: „*ut si quis de posteris ducis Almi et aliarum personarum principalium iuramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiaceat in perpetuum.*“ Ennek a formulának HEILIG szerint egy 1156-ból származó formula felelne meg, ez azonban téves értelmezés eredménye. Az egyezés maximuma 1171 és 1198 közé esik. Ugyanez áll a (HEILIG által is tárgyalt) promulgatio-formuláról: *Sed istud notum sit omnibus scire valentibus...*, melynek használatát

⁵³ I. h. 4—22. l.

⁵⁴ I. h. 22—27. l.

a magyar királyok okleveleiben 1162 és 1185 között találjuk meg. — Ezek mellett azonban még több ilyen diplomatikai sajátság is található a Gestában, mely hasonlóképen az egykorú királyi kancellária gyakorlatára vezethető vissza. Így mindjárt a prológusban, a BÉLA király címéül használt gloriosissimus jelző, mely egyedül III. BÉLA alatt volt a magyar király kizárólagos címe, míg II. BÉLA alatt főképpen a piissimus cím volt használatos. Ilyen az *in perpetuum* formula, mely mint az *inscriptio* formula befejező része a pápai oklevelekben II. INCE (1130—1143), a francia királyi oklevelekben VII. LAJOS (1137—1180) alatt lesz általánossá: míg a magyar gyakorlatban először 1181-ben tűnt fel, ettől kezdve azonban igen szokásos. Ugyanezt állapíthatjuk meg az *in perpetuum* formuláról, mint a *dispositio* kiegészítő részéről: *et insuper castrum.. in perputuum concessit*. Ezenkívül figyelemre méltóak — *pro fidelissimo servitio — obsequio* és a *cum omnibus appendiciis suis* valamint *sine aliqua contradictione, nemine... contradicente, nullo contradicente* kifejezések, melyek mind a XII. század végére mutatnak. Különösen pedig a *presens pagina* kitétel, mely mint az oklevél megjelölésére szolgáló technicus terminus 1193 óta használatos.⁵⁵

d) Ezen eredményeknek nem mondanak ellent a Gestában található magyar szavak nyelvtörténeti sajátságai sem. Ha a kérdéses időből (1002—1205) összeállítjuk összes fennmaradt írott emlékeinkből, törvényeinkből és okleveleinkből mindazon magyar tulajdon (személy- és földrajzi) neveket, melyeknek megfelelője a Gestában megtalálható: kiderül, hogy egyáltalában nincs semmi előny II. BÉLA kora javára, — mint eddig hitték — sőt inkább egyes nyomok határozottan III. BÉLA kora felé mutatnak. Ilyen pl. a *Budrug* szó, mely ebben az alakban 1164-ig nem ismeretes (ellenben használják III. BÉLA és IMRE idejében); ilyen a *Sunad*, melynek a XII. sz. első feléből egészen más alakjai ismeretesek, de ugyanilyen alakban fordul elő abban, a magyar király jövedelmeiről szóló kimutatásban, melyet III. BÉLA 1184 táján FÜLÖP ÁGOST francia királynak küldött. — A magyar szavak orthographiáját illetőleg különösen az *i* helyett használt *y* gyakorisága (*Bychoriensi, Nyr, Nytra stb.*) az, ami határozottan a XII. sz. végére mutat.⁵⁶

*

⁵⁵ I. h. 27—54. l.

⁵⁶ I. h. 136—176.

Hasonlóképpen csak hosszas ingadozás után jutott nyugvópontra a kutatás a *Gesta*-író személyét illetőleg. E kérdés tulajdonképpen csak függvénye lett volna az előbbi kérdésnek, annak t. i., hogy a kutatás milyen álláspontra helyezkedik a *Gesta* korát ill. a négy BÉLA király közti lehetőségeket illetőleg. Azonban itt is volt egy sajtószerű körülmény, mely a kérdés megoldásának hosszú időn keresztül útjában állott.

A *Gesta* szövege ugyanis, ráncmaradt másolatában, a kódex első levelének hátsó lapján, tehát a kódex második oldalán látható díszes *P* initialevál kezdődik, melyhez a szöveg első sorában e két szó csatlakozik: *dictus magister* . . . Sajnálatos tévedés folytán, SCHWANDTNER e munka első kiadója a *Gesta* szövegét így kezdte: *Praedictus magister ac quondam* . . . *notarius*. Ezt BÉL MÁTYÁS a kiadás előszavában értelmileg is megmagyarázta, előadván, hogy itt a *Praedictus* (— előbb mondott, előbb megnevezett t. i. mester) a kódex első oldalára mutat vissza, ahol az eredetiben a munka díszes címlapja állott, ezt azonban a hanyag másoló elhagyta s így ő az oka annak, hogy a szerző számunkra névtelen maradt.⁵⁷ Ez a látszólag valószínű magyarázat azután tovább is terjedt, s a *Praedictus* olvasást a *Gesta* következő hat kiadása is változatlanul átvette.

Ellene csak 1766-ban emelte fel szavát KOLLÁR ÁDÁM, aki SCHWANDTNER olvasását „*turpis error*“-nak, csúf tévedésnek minősítette, s kifejtette, hogy a munka kezdőbetűje egyszerűen a szerző nevét takarja, míg a *dictus* szó csak szerénységi jelző, annak kifejezésére, hogy inkább csak *mondják* mesternek, mintsem hogy tényleg az. Ebből a magyarázatból kiindulva (mely szerint tehát a kezdő szavak kb. így olvasandók: mesternek mondott P. s egykor a boldogemlékű legdicőségesebb Béla királynak nótáriusa) KOLLÁR mindjárt meg is kockáztatott egy megoldást, mely szerint a szerény-P. notarius egy bizonyos PÉTER aradi prépost lenne, aki szerinte (egyébként tévesen) IV. BÉLA alatt élt volna.⁵⁸

KOLLÁR nézetét —, a nélkül azonban, hogy a személyben vele egy véleményen lettek volna —, átvette legtöbb kortársa. Így PRAY GYÖRGY, HELL MIKSA, KAPRINAI ISTVÁN.⁵⁹ Diadalra azonban

⁵⁷ A fentebb idézett 1746. évi kiadásban Praefatio VIII.

⁵⁸ Adami Francisci KOLLARII ad Petri Lambecii Commentariorum de Aug. Bibliotheca librum primum supplementa. Vindobonae, 1766. I. 686—87. hasáb.

⁵⁹ Részletesebben csak PRAY foglalkozott a kérdéssel: *Dissertationes hist. criticae* i. m. 73. l.

— csak két évtized múlva — KATONA ISTVÁN juttatta. KATONA ugyanis — aki egyideig maga is különböző korok és személyek között ingadozott, — 1788-ban egy olyan adatra hívta fel a figyelmet,⁶⁰ mely jellegzetes voltával mindenkit lenyűgözött és még azokat is, akik azelőtt más kor felé hajladoztak, III. BÉLA híveinek nyerte meg. Ezt az adatot III. BÉLA egy 1181. évi oklevélben találta, ahol bizonyos PAULusról van szó, aki az oklevélbe foglalt ügy tárgyalásánál még mint BÉLA király *notáriusa* működött, s bár — úgylátszik, éppen etájt, — erdélyi püspök lett, az oklevelet még maga állította ki. A feltűnő oklevél emellett, — mely azóta az „írásbeliség“-ről szóló megjegyzése folytán általánosan ismertté lett⁶¹ — PÁL notárius nevét sajtószerűen éppen olyan siglával jelölte, mint a *Gesta*: ... *hoc cyrographum factum est a P. Ultrasilvano episcopo*.

A KOLLÁR által helyes irányba lendített vita azonban nem sokára holtpontra jutott, hogy azután — ismét visszatérjen az első irányba. A holtpontra az a felismerés okozta, hogy a KATONA által felfedezett PÁL erdélyi püspök még III. BÉLA idejében eltűnt az egyháznagyok sorából s így nem nevezhette urát „boldog-emlékű“-nek; a visszatérést pedig, sajtószerűen, éppen az a munka vezette be, mely először foglalkozott a művel teljes részletességgel és mindenre kiterjedő kritikával: CORNIDES *Anonymus-tanulmánya*. CORNIDES ugyanis KOLLÁR *P. dictus* olvasását teljesen elvetette, azzal a kijelentéssel, hogy akkor a szöveg nem lenne — latinul. A *Pdictus* szerinte egyszerűen másolási hiba *Bdictus* vagyis *Benedictus* — *Benedek* helyett. Ez pedig — úgy vélte — lehet az a BENEDEK is, aki II. ANDRÁS feleségének volt a kancellárja⁶²(!) Ugyanezen a nyomon haladt a legnagyobb magyar oklevélpublikáció kiadója FEJÉR GYÖRGY, aki szintén megengedhetetlennek tartotta a siglás feloldást, főképpen azon okból, hogy a *P* betű után a kódexben nincs pont.⁶³ A régi felfogáshoz való teljes visszatérést jelentette SZABÓ KÁROLYNAK 1860-ban megjelent egyébként kiváló *Anonymus-fordítása*, mely a *Gesta* bevezetését „Megnevezett mester“ szavakkal kezdte s külön jegyzetben kifejtette azt a felfogást, mely szerint a fenti szavak a kódexnek a cím számára

⁶⁰ A már említett Amicum responsum-ában.

⁶¹ SZENTPÉTERY I.: Magyar oklevéltan. Bp. 1930. 73. l.

⁶² *Vindiciae* i. m. 163-64. l.

⁶³ Tudományos Gyűjtemény 1828. VI. 98.

hagyott, de üresen maradt első lapjára utalnak vissza.⁶⁴ Ennek a felfogásnak utolsó harcosa, sajtószerű módon éppen a modern magyar diplomatika megindítója: FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ volt, aki az 1877—79 években MARCZALI HENRIKkel folytatott vitájában a leghevesebben küzdött a siglász olvasás ellen.⁶⁵ 1892-ben megjelent híres facsimile-kiadásában,⁶⁶ valamint 1900-ban a *Magyar Honfoglalás Kútjőiben* közzétett szövegében⁶⁷ megtartotta a régi *Praedictus* feloldást. Az ő felfogása alapján állott SEBESTYÉN GYULA, mikor a szerző személyét — a sigla olvasás teljes elvetésével — ADORJÁN budai prépostban kereste,⁶⁸ amely nézet majdnem napjainkig általánosan elfogadott volt.

Közben azonban a siglász olvasásnak is maradtak hívei. ENDLICHER ISTVÁN, a bécsi udvari könyvtár őre 1827-ben a *Gesta* első jegyzetes kiadásában a szöveget *P.* siglával kezdi⁶⁹ s ugyanezt megtartotta az 1848-ban Sanctgallenben megjelent *Monumenta Arpadiana*-ban is.⁷⁰ Ugyanígy járt el — majdnem egy félszázad múlva — a következő Anonymus-kiadó, MÁTYÁS FLÓRIÁN is,⁷¹ akinek, mint tudjuk, a múlt század történészei közül az Anonymus-kérdés tisztázásában legtöbbet köszönhetünk. Eljárását azonban a két neves kiadó közül egyik sem indokolta meg. Inkább csak intuíció, mint igazolt álláspont alapján cselekedtek. A kérdés végleges tisztázása csak az utolsó évtizedekben történt meg: ERDÉLYI LÁSZLÓ és JAKUBOVICH EMIL kutatásai nyomán.

ERDÉLYI 1906-ban, egyik tanulmánya jegyzetében hívta fel a figyelmet arra, hogy a középkorban a *dictus* kifejezés, mint szerénykedő jelző igenis divatban volt, sőt arra hazai okleveles gyakorlatunkban is található adat, így például RÓBERT tatai apát egy alkalommal így írja nevét: *R. dictus abbas de Tota*.⁷² ERDÉLYI megjegyzése adott ösztönzést JAKUBOVICH EMILnek arra, hogy a *Gesta* eredetijét 1923-ban vizsgálat alá vegye. Az akkor még Bécsben lévő kódex első, sokat vitatott oldaláról kvarclámpás fényképezőgéppel (ultraviola sugarakkal) több felvételt készítettett s azokon — 34 sor terjedelemben — pontosan ugyanazt a szöve-

⁶⁴ Pest, 1860.

⁶⁵ Figyelő, IV. évf. 272. l.; IV. évf. 158. l.; Századok, 1879. 249—252. l.

^{66—67} Lásd a kiadások jegyzékében.

⁶⁸ I. m. II. 73—77. l.

⁶⁹ Lásd a kiadások jegyzékében.

^{70—71} Lásd a kiadások jegyzékében.

⁷² A tihanyi apátság kritikus oklevelei. (Ak. ért. a tört. tud. k. XXI. 3. 1906. 5. l. i. j.)

get találta meg, mely ma a lap második oldalán olvasható: így az első sorban magukat a kényes *dictus magister* szavakat, míg az initiale helye üresen volt hagyva. A fényképekről az is megállapítható volt, hogy a másoló írás közben több hibát követett el (így az initiale számára is kevés helyet hagyott) s valószínűleg ez okból (mivel razurára nem lehetett festeni) az egészket kivakarta, hogy azután a tulsó oldalon újra kezdje. Ezzel az érdekes felfedezéssel tehát tarthatatlanná lett az a régi felfogás, hogy az első szavak „előbb megnevezett mester“-t jelentenek, hiszen, ha az első oldal megmarad, nem lett volna a kezdő szónak mire „visszamatatni“.⁷³ Ezen eredményeinek kiegészítésére kevéssel később 1925-ben, a *Klebelsberg-émlékkönyvben* megjelent nagysikerű tanulmányában JAKUBOVICH számtalan adat erejével kimutatta, hogy a *dictus szerénykedő jelző* (gyakran éppen sziglavál kapcsolva) már a XII. században rendkívül elterjedt volt. Sőt a XII. század második feléből egy olyan adatot is talált, mely végleg eldöntötte a *P. dictus magister* olvasás helyességét: Egy, SZENT HILDEGARDHOZ intézett levélben ugyanis a levélíró apáca címe így volt kifejezve: *T. dicta magistra*.⁷⁴

JAKUBOVICH nagyjelentőségű megállapításai lehetővé tették a Gesta-író személye kérdésének az eddigieknél megnyugtatóbb megoldását. Ő maga ugyan — azt a nézetet vallva, hogy a *Gesta* kevéssel II. BÉLA után keletkezhetett — a munka íróját egy PÉTER nevű budai prépostban vélte megtalálhatónak,⁷⁵ akit (egyéb-ként egy hamis oklevélben) II. BÉLA elődjének, II. ISTVÁNNAK a nótáriusaként említenek 1124-ben. Azon bizonyítékok után azonban, melyeket az újabb irodalom III. Béla kora mellett felhozott, ez a feltevés értékét veszítette.

Ellenben minden jel arra mutat, hogy az író azon PETRUS MAGISTERben kell keresnünk, aki először 1183-ban MIKLÓS esztergomi érsek, II. GÉZA egykori comes capellae-jának oklevelében szerepel, több olyan személlyel együtt, akik később nagyrészt a királyi kancel-

⁷³ Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. (Magyar Nyelv, 1925. 27—28. l.)

⁷⁴ P. mester. (Adalékok az Anonymus-kérdéshez.) Klebelsberg-émlékkönyv 183—195. l. (U. o. 170—180 lapok tartalmazzák e kérdés részletes történetét.)

⁷⁵ Klebelsberg-émlékkönyv 212—213. l.

láriában működtek; így KALÁN-nal, aki 1181-ben és 1183-ban említetik mint III. BÉLA kancellárja s ADRIÁNNAL, (aki valószínűleg azonos azzal az ADRIÁN nevű klerikussal, aki 1184 körül Párisban járt s) aki 1185-ben mint BÉLA király nótáriusa s ugyanezen és a következő évben, mint kancelláriusa szerepel. A *Gesta*-ban található formulák és ADRIANUS hivatali stílusának — akinek a királyi oklevél szerkezetének kialakításában jelentős szerepe volt — egybevetéséből valószínűnek látszik, hogy *magister* PETRUS, aki egyébként minden jel szerint szintén Párizsban, (a Sainte Geneviève-apátság iskolájában?) tanult, éppen ezen ADRIANUS kancellársága alatt került be a királyi kancelláriába és itt azután megmaradt utódjai SAUL (1183) és KATAPÁN (1185—1186) idejében is. Onnan azonban úgy látszik III. BÉLA halála után kivált. Legközelebbi adatunk reá III. INCE egy 1198 elejéről származó levelében van, melyben a pápa a győri püspöknek és a bakonyi apátnak meghagyja, hogy „*magistrum P. Strigoniensem prepositum*“, aki, mint a pápai iratból kitűnik, kevéssel azelőtt Rómában járt, egy bizonyos ügyben két társával együtt hallgassa ki. 1204-ből pedig ugyancsak III. INCE leveléből arról értesülünk, hogy „*magister* PETRUS“ mint a király követe, az esztergomi káptalan megbízottaival együtt járt el a Szentszéknél JÁNOS kalocsai, postulált esztergomi érsek ügyében. Az 1209—1210. években több ízben szerepel mint esztergomi prépost, sőt az utóbbi évben e minőségben oklevelet is ad ki. Ez egyzersmind személyére az utolsó direkt adatunk, azonban az esztergomi káptalan egy 1218-ból (a prépost megnevezése nélkül kelt) okleveléből következtetve valószínűnek tarthatjuk, hogy egészen idáig az esztergomi káptalan élén állt s csak 1218 körül távozott „*de ergastulo corporis*.“⁷⁶

Sőt *magister* PETRUS személyén keresztül, aki mint több adat mutatja, IMRE királynak hűséges embere volt, lehetségessé válik a munka keletkezési idejének pontosabb meghatározása is. A vérszerződés elbeszélésénél ugyanis ezt mondja: *Quartus status iuramenti sic fuit: Ut siquis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem* (ez az egyetlen eset, amikor nem dux-ot mond!) *et discordiam faceret inter ducem(!) et cognatos suos, sanguis nocentis*

⁷⁶ Lásd: SZILÁGYI L.: Az Anonymus-kérdés revíziója. (Századok, 1937. 176—196. l.)

funderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento, quod fecerunt almo duci.“ Itt kétségtelenül azokra az ellentétekre történik utalás, melyek III. BÉLA halála után két fia: IMRE király és ANDRÁS dux között kitörték s melyek változó eredményekkel 1203-ig folytak, amikor is az a tragikus összeütközés vetett nekik véget, mikor IMRE öccsét elfogatta és börtönbe vetette. A fentieket kiegészíti a *Gesta* írójának az a tendenciózus beállítása, hogy a vezérek fiait még atyjuk életében megválasztották dux-nak és esküt tettek nekik. Ez kétségtelenül összefüggésben állhatott IMRE királynak azzal a törekvésével, hogy fiát LÁSZLÓT még életében megkoronáztassa, ami 1204. aug. 26-án meg is történt. Ha még ezekhez hozzávesszük a *Gesta* keserű megjegyzését a „rómaiakról“ (vagyis az ANDRÁS herceg udvarában élő idegenekről), akik „... et modo ... pascuntur de bonis Hungarie“, kétségtelennek tartható, hogy a „legdicsőségesebb“ Béla király jegyzője művét közvetlenül ura halála után 1196 és 1203 között írta.⁷⁷

*

A *kor* és a *személy* kérdése annyira lekötötte a kutatókat, hogy magával a *Gesta*-val mint *történeti művel* — e 200 éves vitában — jóformán alig foglalkoztak. Legfeljebb a munka *forrásértékére* vonatkozólag hangoztak el olykor vélemények, amelyek azonban rendszerint még inkább nélkülözték a módszertani tájékozottságot, mint a mű szerzőjére és íratása korára vonatkozó feltevések. Az ellentétes vélemények inga-lengései kezdetben itt is széles amplitudot mutatnak, míg — a *kor* és a *szerző* kérdésével párhuzamosan — lassanként lehiggadtak a nézetek és lehetővé vált a *Gesta Hungarorum* összetételének és forrásértékének helyes megítélése.

A munka forrásértékének túlzó és szélsőséges megítélésében, a módszertani tájékozottságon kívül más, főleg nemzeti elfogultságból származó szempontok is szerepet játszottak. Míg a magyar historikusok a honfoglalásról szóló, újonnan felfedezett munkát páratlan lelkesedéssel fogadták s minden szavát feltétlenül megbízhatónak és igaznak vélték: addig azok az idegen és külföldi tudósok, akik a kérdéshez valamely okból hozzászóltak: rendszerint az ellenkező végletbe mentek, s a munkát „mint egy történeti regényt, egy meseszöveget“ apostrophálták vagy egyszerűen elvetették.

⁷⁷ U. o. 197—202.

E nagy ellentétek nyilvánultak meg a SZKLENÁR GYÖRGY — KATONA ISTVÁN közti vitában⁷⁸ s még később is több ízben, így pl. a DOBROVSZKY JÓZSEF és FEJÉR GYÖRGY közti ellentétekben.⁷⁹

E sok (kívülről jövő) támadásnak — bár azok sok hasznos szempontot is felvetettek és tisztáztak — a XIX. század végére az lett az eredménye, hogy maguk a magyar történetírók is, — nehogy a külföld előtt elfogultaknak, vagy éppen tudománytalanoknak tünjenek — beálltak a Névtelen jegyző ócsárlóinak sorába. Így pl. — az egyébként nagyon is lelkes patrióta — KARÁCSONYI JÁNOS, aki a magyar nemzetségekről szóló, máig nélkülözhetetlen munkájában a Névtelen jegyző munkáját „rémséges mesének“ minősíti, s azt állítja róla, hogy korának birtokviszonyait „vetítette vissza“ a honfoglalás korába.⁸⁰ Ugyanakkor PAULER GYULA, az Árpádkor történetéről szóló kiváló szintézisében „egy... latin-nyelv gyötrő pap“-ként mutatja be a gesta-író nótáriust.⁸¹

Gestánk tárgyilagosabb megítélése akkor vált lehetségessé, amikor e munkát a forrás-analízis finomabb módszereivel taglalni kezdték s ezzel kapcsolatban észrevették összefüggéseit a külföldi irodalom hasonló alkotásaival, ami egyszersmind azt is lehetővé tette, hogy műfaji jellegét meghatározzák s az így újonnan interpretált és átértékelt művet — összes hibáival és erényeivel együtt — beállítsák az egyetemes európai irodalmi fejlődésbe.

Az első érdemlegesebb munkát e téren — kisebb előzményektől eltekintve — MÁTYÁS FLÓRIÁN végezte, akinek (mint már fentebb láttuk) e tekintetben egyébként is sokat köszönhetünk. Ő a *Fontes domestici*-ben megjelent Anonymus-kiadásában egyrészt a DARES PHRYGIUS-szal való kapcsolatokat mutatta ki, másrészt rámutatott a

⁷⁸ SZKLENÁR szerint Anonymusról csak akkor lehet komolyan beszélni, midőn hallatlan fecsegésének ostoba voltát bizonyítja valaki. V. ö.: SEBESTYÉN GYULA i. m. I. k. 39—49. l.

⁷⁹ DOBROVSZKY JÓZSEF volt cseh apát, nyelvész és történetíró (miután már előbb bejelentette készülő támadását), 1827-ben a Bécsben megjelenő „Jahrbücher der Literatur“ folyóiratban (XL. Bd. S. 220—249.) támadta meg a Névtelen jegyzőt. Értekezését így végzi: „Nun mögen die Leser selbst urtheilen, ob die vorliegende Schrift für eine Geschichte von einem glaubwürdigen Verfasser, oder für ein Fabelwerk von einem Romanschreiber, der sich, um Eingang zu finden (így!), für einen Notar der glorreichen Königs Bela ausgibt, zu halten sey.“ V. ö. PODHRADSKY JÓZSEF: Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége. Buda, 1861, 1—8. l.

⁸⁰ KARÁCSONYI J.: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. Budapest, 1900—1901.

⁸¹ PAULER GYULA: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I. 2. Budapest, 1899. 359. l.

későbbi krónikákban található egyezésekre,⁸² amely utóbbi kezdeményezés lehetővé tette (meglehetősen hosszú tudománytörténeti fejlődés után) az úgynevezett *ős-gesta* „felfedezését.“

MÁTYÁS FLÓRIÁN kezdeményezése után több kutatónk is foglalkozott — directe vagy indirecte — a *Gesta Hungarorum* forrásaival,⁸³ másrészt a *Gesta*-nak az egykori külföldi (főleg francia és angol) irodalomhoz való viszonyával⁸⁴ s forma- és stílustörténeti sajátágaival.⁸⁵ Részben e tanulmányok eredményeinek felhasználásával, részben saját kutatásai alapján összefoglaló képet adni az egész *Gesta*-ról mint történeti műről e sorok írója kísérelte meg „*P. magister forrásai és módszere*“ c. megjelenés előtt álló tanulmányában, mely kiegészítése szerzőnek „*Az Anonymus kérdés revíziója*“ címen megjelent munkájához s egyszersmind a *kor és a személy kérdéséhez* is újabb adalékokat nyújt.⁸⁶

A *Gesta* keletkezésének *külső és belső* történetét ismerve, a történettudomány nem fog többé abba a hibába esni, mint az első felfedezők, akik a „*Magyarország hét vezéréről szóló magyar história*“ minden állítását szószertint veendőnek gondolták, — de nem fog abba a túlzásba sem jutni, mint a XIX. századi *pozitivizmus* gyakran *hyperkritikus* mesterei. A modern történettudomány beismeri, hogy a *Gesta Hungarorum* sok olyan elemet tartalmaz, amelyekre csak gondos forráskritikai egybevetések után lehet építeni, de azt is kétségtelennek tekinti, hogy a munka még így is nagyon sok értéket képvisel számunkra, melyek nem létezése esetében történetírásunk sok fontos adattal szegényebb lenne.

Azok közül az elemek közül, amelyeket a forráskritika mint kétségtelenül *elfogadhatókat* mutatott ki, első helyre kell tennünk azokat a részleteket, amelyek a *XI. századi Gestából*, illetőleg ennek *II. Géza utáni* folytatásából származnak s melyekről az újabb vizsgálatok azt is megállapították, hogy közelebb állnak az eredeti

⁸² M. FLORIANUS: *Fontes domestici*, II. 250. l.

⁸³ HÓMAN B.: *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói*. Budapest, 1925. — DOMANOVSKY S.: *Anonymus és a II. Géza korabeli Gesta*. Századok, 1933. — R. FR. KAINDL: *Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen IX—XI*. Wien, 1900. 16—22. l.

⁸⁴ FEST SÁNDOR: *Anonymus angol forrásai*. (Egyetemes Philologiai Közöny, 1935.) — GYÖRY JÁNOS: *P. mester franciaországi olvasmányai*. (Magyar-ságtudomány, 1942.) — HONTI JÁNOS: *Anonymus és a hagyomány*. Budapest, 1942.

⁸⁵ ED. MÉSZÁROS: *Qua ratione Anonymus Hungarus in conscribendis Gestis suis Sacra Scriptura usus sit*. Quinqueecclesiis, 1936.

⁸⁶ Magyar Nyelv, 1947.

forráshoz, mint a későbbi krónikák (*Kézai, Bécsi Képes Krónika*) hasonló átvételei. — Ide tartoznak azok a *mondai* hagyományok és *családi* tradíciók is, melyekkel az író egész munkáját át- meg át- szőtte: ezekből — ha részleteiben nem is kifogástalan, — általában véve mégis elfogadható képét nyerhetjük a honfoglalás s az azután következő idők viszonyainak. — De ide kell soroznunk azt a több mint kétszázra rúgó magyar *földrajzi és személynevet* is, melyek — részben a *XI. századi Gesta*, részben a *hősi énekek és mondai hagyományok* közvetítésével és pedig gyakran az író koránál sokkal régibb alakban fenntartva, — a *Gestánál* nem sokkal később lejegyzett *Halotti Beszéddel* együtt, nyelvünk történetének legértékesebb emlékeit képezik.⁸⁷

Végül — e részleteken felül és túl — kétségtelen forrásértékkel bír számunkra maga a munka *teljes egészében*, mint *történetírói alkotás*; — szülötte annak a sajtóságos, félig tudományos, félig szépirodalmi áramlatnak, mely — részben nála korábban, részben azonban vele egykorúan — a francia és angol történetírás hasonló alkotásait létrehozta.

A 200 éves Anonymus-vita tehát mégsem zajlott le hiába. Benne a magyar történettudomány módszerei kifinomodtak s a történettudománynak csaknem minden ága: úgy a gazdaság-, társadalom- és jogtörténet, mint a diplomatika s a nyelv- és irodalomtörténet újabb és újabb szempontokkal gazdagodott. De legfőbb eredménye, hogy általa tisztázódott a magyar történetírás első két szintézise: a csak későbbi szövegekből rekonstruálható *XI. századi Gesta Ungarorum* s az első — eredeti szövegében ránkmaradt — nemzet-történet: a „legdicsőségesebb“ *BÉLA király jegyzőjének P. MAGISTERnek Gesta Hungarorum*-a. Kívánatos volna, hogy a további kutatások a magyar történetírás későbbi történetét is hasonló lelkesedéssel és ügyszeretettel világítsák meg.

Szilágyi Loránd.

⁸⁷ E tekintetben különösen sokat köszönhetünk PAIS DEZSŐ munkáinak. Ld. főképp a következőket: *Magyar Anonymus*. Bp. 1926. — Ösbő. Az anonymsi honfoglaláshagyomány hiteléhez. (*Magyar Nyelv*, 1928. 92—95., 169—175.) — *Scriptores I.* (1937.) 33—117. l. jegyzetek.